

Abdullah MOHAMMADI (*)

MEZAR-İ ŞERİF'TE YAŞAYAN HAZARALARDA AŞURA (AŞURE) GELENEĞİ

Öz

Hız. Peygamber'den sonra Müslümanlar arasında Halifelik-İmamlık meselesinden dolayı "*dini-siyasi*" anlamda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Söz konusu görüş ayrılıkları daha sonra İslam mezheplerinin ortaya çıkmalarına zemin hazırlamıştır. Mezheplerin oluşumunda etkili olaylardan biri ise Kerbela meselesidir. Bu bağlamda Muharrem ayında yapılan Kerbela olayı ile ilgili merasimler Caferi-Alevi topluluklar tarafından en önemli dini-mezhebi merasimlerin başına gelmektedir.

Her yıl Muharrem ayının birinci gününden başlayıp onikinci gününe kadar devam eden bir yas tutma merasimi olan Aşura merasimleri bütün Caferi-Alevi topluluklar tarafından düzenlenmektedir. Ana tema olarak Caferi-Alevi dünyasında Aşura merasimleri aynıdır. Ancak Hazaraların düzenlenmiş olduğu Aşura merasimlerinin düzenleniş şeklinde kültürel öğelerin dini öğelerden daha fazla görüldüğü ifade edilebilir. Hazaralarda diğer Caferi-Alevi topluluklarda olduğu gibi Aşura merasimleri coşkuyla düzenlenmektedir. Halk inancında Aşura merasimlerinin düzenlenmesi ve bu merasimlere bireyin katılması dini bir görev olarak algılanmaktadır. Caferi-Alevi dünyasında Muharrem ayına has Aşura merasimleri geleneksel bir hal almıştır. Dolayısıyla Aşura merasimlerine toplumun çeşitli katmanlarından bireyler katılmaktadır.

Aşura merasimlerinin düzenleniş şekli kültürel olmasına karşın merasimin yapılaş amacında “*dini-siyasi*” bir mesaj yatmaktadır. Aşura merasimleri siyasi aktörlerin boy gösterisine dönüşmüş durumdadır. Son iki yıl içinde Daëş tehdidi-ne rağmen binlerce Cafer-Alevi Aşura merasimlerine katılmak amacıyla Irak’ın Kerbela kentine gitmiştir. Aşura merasimi bölgede bulunan bazı ülkelerin siyasi manevralarına dönüşmüştür.

Bu çalışmada Hazaralarda Aşura merasimlerinin kültürel boyutu ele alınacak, halk arasında bu merasimlerin nasıl düzenleneceği ve Aşura gününde hangi faaliyetleri yapıp hangi faaliyetlerden uzak duracağı konusu ortaya konmaya çalışılacaktır.

anahtar kelimeler

Afganistan, Hazaralar, Aşura, Caferilik, Alevilik.

abstract

The Tradition of Ashura in Hazaras Living in Mazar-i Sharif

After the Prophet, differences of opinion in the 'religious-political' sense have emerged among Muslims due to the issue of Caliphate-Imamate. Later, such disagreements have prepared the ground for the emergence of Islamic sects. One of the influential events in the development of the sects is the issue of Karbala. In this context, the ceremonies related to Karbala in the month of Muharram is the primary one in the most important religious-sectarian ceremonies by Jafari and Alevi communities.

Every year starting from the first day of the month of Muharram and continuing until the 12th day, Ashura ceremonies which are in the sense of mourning ceremony are organized by all Jafari-Alevi communities. As the main theme, Ashura ceremonies are the same in Jafari-Alevi world. However, it can be stated that the cultural elements are more seen than those of the religious in the form of the organization of Ashura ceremonies by Hazaras. Ashura ceremonies are organized enthusiastically in Hazaras as in other Jafari-Alevi communities. The organization of Ashura ceremonies and the participation of individuals in these ceremonies are perceived as a religious duty in people's faith. Ashura ceremonies that are peculiar to the month of Muharram have become traditional in Jafari-Alevi world. Therefore, individuals from various strata of society participate in Ashura ceremonies.

Although the type of the organization of Ashura ceremonies is cultural, a "religio-political" message lies in the purpose of ceremonies. Ashura ceremonies have turned into the show-up of political actors. Despite the threat of ISIS (Islamic state of Iraq and the Levant) in the past two years, thousands of Jafari Alevi have gone to Iraq's Karbala to participate in Ashura ceremonies. Ashura ceremonies

have become political maneuvers of some of the countries in the region.

In this study, the cultural dimension of Ashura ceremonies in Hazaras is addressed and the questions of how to organize these ceremonies among the people, and of what activities are done and are avoided on the day of Ashura are put forward.

keywords

Afghanistan, Hazaras, Ashura, Jafarism, Alevism.

Giriş

Aşura günü, Kameri yılının muharrem ayının onuncu gününe denk gelmektedir. Aşura günü hem Sünni hem de Şii dünyasında çeşitli etkinliklerle anılmaktadır. Ancak Şii dünyasında siyasi-dini boyutu daha ön planda olmasından dolayı Aşura Şii mezhebiyle daha fazla özdeşleşmiştir. Dolayısıyla bugün Şii dünyasında Aşura veya matem merasimleri adı altında çeşitli ritüellere sahne olmuştur. Ancak Müslümanların diğer bir kısmında ise Aşura yeni yılın başlangıcı sayılmış ve merasimler de bu çerçevede düzenlenmiştir (Özlu, 2011: 194).

Genel kanaat şu ki Aşura gününde Hz. Eyyüb peygamberin çektiği hastalaktan kurtulması, Nemrut tarafından Hz. İbrahim'i ateşe atılması, ateşin Allah'ın izniyle ona soğuk gelmesi, Hz. Yusuf'un kuyudan kurtarılması, Hz. Nuh'un tufandan kurtulması, Hz. Zekeriya'nın yaşlı olduğu halde bir erkek çocuğa sahip olması ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da Yezit tarafından şehit edilmesi gibi nice olaylar ve hikayeler anlatılmaktadır (Özlu, 2011: 194). Aşura gününde Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi tarihi belgelerle sabittir. Ancak hikaye türündeki diğer olayların tarihi açıdan ispatlanması mümkün gözükmemektedir. İslam coğrafyasına baktığımızda zaman zaman Müslümanların, Yahudi ve Hıristiyanlarla birlikte yaşamalarının ortaya koyduğu bir sonuç olarak Aşura olayıyla ilgili hikayeler zaman içinde sözlü gelenekten yazılı kaynaklara geçmiş ve Müslümanların zihinlerinde yerleşmiş ve hatta kitaplara konu olmuştur. Aşura gününün kutsallığı ve önemini anlatan olaylar hiçbir tenkide ve eleştiriye tabi tutulmadan yazılı kaynaklara geçilmesi hususu ise ayrı bir tartışma konusudur (Baş, 2004: 169). Diğer taraftan da cahiliye Arap dönemindeki Muharrem ayında yapılan geleneklere göz atılması konunun iyi anlaşılması açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Aşura, cahiliye Arap tarihinde milli bayramlardan biri olarak sayılmıştır. İslam'dan önceki Arap kültüründe Aşura kavramı ve Aşura günü vardı. O dönemdeki Araplar Aşura gününü kutlar en değerli elbiselerini giyer ve oruç tutarlardı. Ancak İslam'da ramazan orucu başlayınca Aşura gününde tutulan oruç yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlamıştır. (Mohaddasi, 1417: 276).

İslam kaynaklarında Aşuranın önemini beyan eden hadislere rastlamak mümkündür. Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği bir hadise göre "Aşura cahiliye devri insanların oruç tuttuğu bir gündü. Fakat Ramazan orucu farz kılınca Rasulullah'a Aşura konusu sorulmuş, o da Aşura Allah'ın günlerinden bir gündür, dileyen bu günde oruç tutsun, dileyen tutmasın." Buyurmuştur (Hanbel, 1992: 29-30). Ancak cahiliye döneminde yaşayan Arapların kültüründe Aşura gününde oruç tutup tutmadıklarıyla ilgili bilgiler kesin değildir. Bu bağlamda Aşura orucunun dini bir etkenden ziyade Medine'de Yahudilerle birlikte yaşamın etkisi daha güçlü görünmektedir. Zira Hz. Peygamber, Yahudilerin Muharrem ayının 10. gününde tuttıkları Yom Kipur orucunu Müslümanların tutup tutmadıklarında bir sakınca görmemiştir. Müslümanların da Aşura orucunun tutmasında serbest bırakılmıştır (Baş, 2004: 171-172).

Bugünkü Yahudilere bakıldığında Yom Kipur orucu Eylül/Ekim ayının 10. gününde tutulmaktadır. Yahudiler Yom kipur orucunu akşam güneşi batmadan başlayıp bir sonraki günün yıldızları görününceye kadar oruçlu kalırlar (Baş, 2004: 172).

Aşuranın kutsallığı Hz. Hüseyin'in Yezit tarafından şehit edilmesinden sonra değişmiştir. Hakikaten Kербela olayı üzücü bir olaydır. Hz. Hüseyin'in Hz. Peygamberin ashabı denilen kişiler tarafından öldürülmesi İslam tarihi ve İslam inancı bakımından ayrıca önemlidir. Zira bu olay daha sonraki dönemde İslam mezheplerin oluşumunda siyasi-dini bir hal olarak Caferi-Alevi anlayışında farklı yorumlanarak inanç boyutu kazandırılmıştır.

1. Hazaraların İslam'ın kabulü ve Kutsal Saydığı Yerler

Hazaralarda Aşura geleneği konusuna geçmeden önce Hazaraların dini yapısıyla ilgili bazı bilgilerin verilmesi konunun daha iyi anlaşılması açısından önemli olduğu kanaatini taşımaktayız.

Hazaralar nüfus bakımından Afganistan'ın ikinci büyük nüfusa sahiptirler. Hazaralar, Hazaracat bölgesinde büyük oranda yaşamakla birlikte ülkenin diğer kentlerinde de yoğun olarak yaşamaktadırlar. Hazaraların %90'ı Caferi, diğer kalanı ise Hanefi ve İsmaili mezheplerine mensupturlar (Sajjadi, 1380: 59).

Hazaralar büyük bir olasılıkla Hz. Ali döneminde İslam dinine girmiştir. Hz. Ali'nin hilafeti döneminde yeğeni olan Ca'de b. Mahzumi Horasan valisi olmuştur. Gur ahalisi veya Hazaracat ahalisi bu dönemde İslam'ı yeni dinleri olarak kabul etmiştir. Gur ahalisi Müslüman olunca Gur'un (Hazaracat) idaresi eski yöneticileri olan Şenseb hanedanına verilmiştir. Ancak Muaviye döneminde Gurlular, yeni halifeye biat etmemiştir. Bunun üzerine Muaviye, Hekem b. Ömer komutasındaki orduyu H. 45 yılında Gurlular'ın üzerine yollamıştır (Yezdani, 1372: 73-75).

Hazaraların ne zaman Caferi mezhebini kabul ettikleri bilinmemektedir. Araştırmacılarından biri olan Aristor'e göre Hazaralar, Caferi mezhebini Taciklerden almışlardır. Vambery ve Schurmann'a göre Hazaralar, Şah Abbas Safevi (1589-1629) zamanında Caferi mezhebini seçmişlerdir. (Musevi, 1379: 110). Rus araştırmacılarından Timur Hanef'e göre Hazaralar, İslam dinine girdiklerinde Caferi mezhebini seçmişlerdir. Ona göre Hazaralar İslam dinine girmeden önce Budizm dinine mensuptular. Hulagü Han'ın büyük oğlu olan Gazan Han, 1294 yılında İslam dinine girdiğinde mezhep olarak Caferi mezhebini seçmiştir. Gazan Han, 1295 yılında Moğol tahtına geçtikten sonra Caferi mezhebini geliştirmesi için çabalamıştır. Gazan Han'ın oğlu olan Ebu Sait ve kardeşi olan Olcaytu Gazan Han'ın siyasetini takip etmişlerdir. Bugünkü Afganistan toprakları Gazan Han'ın hakimiyeti altındaydı. Hazaraların da Gazan Han döneminde Caferi mezhebini kabul ettikleri ihtimali daha güçlü görünmektedir (Garcistani, 1989: 75; Musevi, 1379: 109-111).

Hazaraların içerisinde Day Ziniyat ve Şeyh Ali Hazaralarının bazı boyları Hanefi mezhebine mensuptur. Kayan Hazaraları ise İsmaili mezhebine mensuplardır (Hanef, 1372: 43).

Bütün dinlerde kendi anlayış çerçevesinde ibadet yerleri vardır. İslam dininde camiler ve mescitler Müslümanların ibadet yerleri olarak öne çıkmıştır. Hazara halk kültüründe camiye verilen diğer isim ise "Minber" ve "Tekyehane" dir (A'mid, 1381: 414). Hazara kültüründe caminin dini boyutu yanında sosyal boyutu da söz konusudur.

Hazara kültüründe camilerin yanında "Ziyaretgah" ve "Nazargahlar" da önemlidir. Dini ve din olmayan bayramlarda bu tür mekanlara gidilir, merasim düzenlenir ve ibadet yapılır.

Ziyaretgah (ziyaret yerleri): Ziyaretgahlar şehitlerin, seyitlerin, dini şahsiyetlerin veya keramet sahibi birisinin defn edildiği yerlerdir. Caferi inancında imamların ve Ehli Beyt'in defn edildiği mekanlar kutsal sayılmıştır. Mekke ve Medine'nin yanı sıra Kербela, Necef, Meşhet ve Suriye'de bulunan Zeynebiye gibi şehirler de kutsal sayılmıştır. Caferi inancında Hz. Peygamber, Ehli Beyt imamları, İslam büyükleri, evliyalar ve şehitlerin mezarlarının ziyaret edilmesi tavsiye edilmiştir (Şirazi, 1997: 123). Hazara halk kültüründe ziyaretgah ve nazargahlar da kutsal sayılmıştır. Mezar-i Şerif'in dışındaki şehirlerde Aşura günü merasimleri ziyaretgah veya nazargahlarda yapılmaktadır.

Nazargah: Nazargah mana itibariyle bakılma mekanı anlamına gelmektedir. Halk inançlarına göre imamların veya imamzadelerin (imamların çocukları) ziyaret ettikleri yerlerdir. Bu gibi yerleri Afganistan'ın çeşitli yerlerinde görmek mümkündür (Şirazi, 1997: 117). Afganistan'da bulunan ziyaretgah ve nazargahlar hem Sünniler hem de Caferiler tarafından ziyaret edilmektedir.

Menkıbet Hani (Menkıbet okuma): Menkıbet hani belli günlerde camilerde veya evlerde meddahlar tarafından okunmaktadır. Menkıbette yer alan şiirler Hz. Muhammed veya Ehli Beyt hakkında olabildiği gibi insanın bu dünyaya gelişiyle ilgili de olabilmektedir. Meddahların elinde bir baston bulunmakta ve okumaya başladığında cemaat arasında dolaşmaktadırlar. Meddahlar bastonu öptükten sonra şiirleri okumaya başlamaktadır. Bir görüşe göre menkıbet hani yaklaşık seksen yıl öncesinde ilk defa Caferi Kızılbaşlar arasında ortaya çıkmıştır. Menkıbet hani geleneğinin sufi şair olan Seyit Bülbül tarafından ortaya konduğu tahmin edilmektedir (Musevi, 1379: 118).

Geleneksel bir yapıya sahip olan Hazara toplumunda dini önderlerin, bireyin hayatında etkin rol oynadıkları görülmektedir. Dini önderler bazen hem dini hem de siyasi önder olarak ortaya çıkmışlardır. Dini önderler özellikle cihat döneminde insanları vaazlarıyla komünist rejime karşı birleştirmişlerdir.

Afganistan Devleti'nin yapmış olduğu reformlardan yeterince yararlanamayan ve bölgesinde 1980 yıllara kadar modern anlamda okul, hastane ve yol bulunmayan Hazaralar, kendilerini dini medreselerde yetiştirmişlerdir. Hazaralardan ilk kez müçtehitliğe yükselebilen Ayetullah Muhakkik Kabili olmuştur. Muhakkik Kabili 1980'li yıllarda komünistlere karşı savaşta etkin bir rol oynamıştır (Musevi, 1379: 254).

Afganistan'daki seyitler, kendilerini İmam Musa Kazım ve İmam Seccad Hazretleri'nin torunları olarak saymaktadırlar. Seyitler, bu bölgelerde Emeviler zamanında yerleşmişlerdir (La'li, 1372: 43).

Hazara toplumunda seyitlere büyük bir saygı gösterilmektedir. Bu durum seyit ile Hazara arasındaki sosyal ilişkiyi de yakından ilgilendirmektedir. Seyitler birer pir ve Hazaralar birer mürit durumundadır. Hatta her Hazaranın bağlanabildiği bir piri vardır. Mürit, pirini özel günlerde çağırmakta o da aileye manevi destek vermektedir. Aile manevi desteğin karşılığında pire mali destek vermektedir (La'li, 1372: 45).

Hazaracat'ın birçok yerinde seyitlerin ve şehitlerin türbeleri vardır. Bu türbelere halk tarafından büyük ilgi gösterilmektedir. Bu türbelere çeşitli günlerde gidilmekte ve dua edilmektedir.

2. Caferi- Alevi Kültüründe Aşura ve Matem Merasimleri

Matem veya yas tutma geleneği hem ilkel hem de modern toplumlarda çeşitli törenlerle varlığını sürdürmüştür. Eski Mısırlılarda yas ve cenaze törenleri kendilerine has merasimler düzenlenmekteydi. Bir kimse ölünce evin kadınları başlarına ve yüzlerine çamur sürerlerdi. Erkekler ise çıplak göğüslerine döverek sokaklarda dolaşırlardı. Yunan efsanelerinde de yas tutma günleri ve merasim-

leri vardı. Hz. Eyyüp'ün oğulları ve kızları ölünce onların üzüntüsünden elbisesini yırtmış ve saçlarını kesmiştir. Hıristiyanlıkta Hz. İsa için yas tutulduğu rivayet edilmektedir. Eski Türklerde de yas tutma merasimlerinin yapıldığı bilinmektedir. Bir kimse ölünce onun üzüntüsünden saçlarını keser, elbiselerini yırtar ve yüksek sesle ağlardı. Buradan anlaşılmaktadır ki matem veya yas tutma merasimleri kültürden kültüre değişmekle beraber ölen kişinin mevkisine göre yasin süresi değişmektedir (Topaloğlu, 2010: 501-503).

İslam tarihinde ise Aşura matemini en bilineni ve en meşhurdur. Caferi-Alevi kültüründe Muharrem ayının 10. günü olan Aşura gününde Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi olayından dolayı önemli bir gündür. Caferi-Alevi inancına göre Aşura yas tutma günüdür. Zira bugünde Hz. Peygamber'in torunları acımasızca Yezit tarafında şehit edilmiştir. Bu tür merasimlerde Hz. Hüseyin'i şehit edenlerin kötülüklerini söylemek ve Kerbela'da şehit düşenleri anmak amacıyla dini temalı törenler düzenlenmektedir (Topaloğlu, 2010: 505). Ancak Emeviler Aşura'nın önemini ve etkisini Hz. Ali taraftarları arasında kırmak için Aşura gününü eski cahiliye Arap toplumundaki gibi bayram olarak saymış ve birbirlerini tebrik etmişlerdir (Baş, 2004: 175).

Aşura gününde Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra Caferiler tarafından Muharrem ayı ve bir mekan olarak Kerbela önem kazanmıştır. Her yıl İslam dünyasının çeşitli ülkelerinde düzenlenen Aşura ve matem merasimleri Hz. Hüseyin'in yolu ve insanlığa verilen mesajın tazelandığı ve tekrarlandığı bir durum olmuştur. Ancak Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinin ilk yıllarında sadece Hz. Hüseyin'in intikamını alma ahdinin tazelandığı bir gündü (Baş, 2004: 175; Apak, 2012: 107-109). İslam mezheplerinin dini-politik ilkesi çerçevesinde ilkelerini belirledikten sonra Aşura ve Kerbela olayı da farklı yorumlamalara sebep olmuştur. Buna örnek olarak Biruni Emeviler döneminden Aşura günü ile ilgili şu rivayeti nakletmektedir:

“Ümeyyeoğulları Aşure gününde yeni elbiseler giydiler, süslendiler, sürme çektiler, bayram yaptılar, davet ve ziyafet verdiler, helva ve tatlılardan tattılar. Bu adet, halk arasında Emevilerin iktidarı boyunca devam etti. Emeviler'den sonra da varlığını sürdürdü. Şiiler ise şehitlerin efendisinin (Hz. Hüseyin) öldürülmesine bir hüznün olarak feryat ediyorlar, ağlıyorlar, Medinetü's Selam (Bağdat) ve emsali şehir ve bölgelerde bu hüznü izah ediyorlar ve Kerbela'da bulunan mübarek kabrini ziyaret ediyorlardı. Bu günde ev eşyalarını ve kap kacaklarını değiştirmiyorlar, Muharrem'in dokuzuncu günü de oruç tutuyorlardı” (Baş, 2004: 175).

Caferilerce Hz. Hüseyin'in şehit edildiği yer olan Kerbela kutsallaştırılmış ve Hz. Hüseyin'in hayatı ve şehit edilişi efsaneleştirilmiştir. Caferi-Alevi inancında Hz. Hüseyin ve Kerbela ile ilgili hikayeler, mersiye, menkıbeler ve gül-

banklar asırlarca devam etmiştir. Kerbela olayında bazı sırların ve hikmetlerin varlığından bahsedilmiştir. Hz. Hüseyin ile ilgili eserler yazmak ve Kerbela şehitleri için yas tutmak bile sevap kazanma aracı olarak görülmüştür. Kerbela şehitlerinin önemi İmam Rıza'nın bir sözünde şöyle geçmektedir: “*Kim ki Aşura gününde yas tutarsa ve Kerbela şehitleri için ağlarsa, Allah kıyamet gününde bugününü onun mutluluk günü kılar*” (Mejlesi, (tarihsiz): 95). Dolayısıyla Caferi-Alevi imamları Aşura gününde yas tutmuş ve takipçilerini yas tutmaya ve Hz. Hüseyin'in mezarını ziyaret etmelerini tavsiye etmişlerdir.

Aşura kültüründe yas tutma geleneği Caferi-Alevi topluluklarında gelenek-selleşmiş sosyal bir davranıştır. Dolayısıyla Aşura kültürü ve yas tutma geleneği zaman ve mekana göre değişiklik arz edebilir. Aşura kültüründeki değişmeyi anlayabilmek için çeşitli dönemlerde Aşura çerçevesinde şekillenen Aşura edebiyatına bakıldığında Aşura ile sosyo-politik durumlar arasında karşılıklı ilişki ve etkileşim bulunmaktadır. Bu bağlamda her dönemin zihinsel değişimin bireylerin halk inançları üzerinde ve özellikle Aşura ve yas tutma geleneği üzerindeki yapıcı etkisi ve rolü bulunmaktadır. Buradan hareketle Caferi-Alevi toplulukları ne zaman ki siyasi ve eylem odaklı bir topluluk olarak öne çıkmışsa Aşura edebiyatı ve okumaları daha çok siyasi eksenli bir karaktere bürünmüştür. Aşura'nın mücadelecı ruhu yazılı ve sözlü kültürün bir özelliği denenebilir. Dolayısıyla Aşura'nın vermiş olduğu mücadelecı mesaj Caferi-Alevi toplulukların hangi tarihi ve sosyal durumlarda olursa olsun, Aşura olayı bu toplulukları politize edebilmiştir (Cheshmeyer Khorshid, 1374: 429).

Hz. Hüseyin şehit edildikten sonra başı Şam'a gönderilmiş, başsız bedeni ise 6 aylık oğlu Ali Asger ile birlikte Kerbela'da defn edilmiştir. Daha sonra mezarın üzerinde türbe yapılmıştır. Türbenin üzerinde altın kaplamalı muhteşem bir kubbe mevcuttur. Aynı zamanda da türbenin etrafında yapılan camiler, mescitler ve külliye de eklenmiştir. Kerbela eskiden beri mezhep farkı olmadan bütün Müslümanların ziyaret ettikleri bir yerdi. Eskiden hacılar hac dönüşünde Kerbela'ya uğrar ve ziyaret ederlerdi. Dolayısıyla Hz. Hüseyin'in mezarını ziyaret etmenin adabı ve ziyaret kültürü gelişmiştir. Örneğin Hz. Hüseyin'in mezarını ziyareti esnasında okunan ziyaretnameyi ve 2 raket kılınan namazı söylemek mümkündür.

Kerbela olayı hem Sünni hem de Caferi-Alevi yazarlar için ilham kaynağı olmuştur. Safeviler döneminde Sünni bir sufi olan Hüseyin Vaezi Kaşefi “*Maktal Ravze Aşşuhada*” adlı eserini Hz. Hüseyin ile ilgili yazmıştır. Caferi dünyasında Aşura merasimlerinde kaşefi'nin kitabında Hz. Hüseyin ile ilgili mersiyeler ve hikayeler hala okutulmaktadır (Büyükkara, 2010: 386-387) Son dönemlerde Kerbela olayı ve Hz. Hüseyin'in şehit edilişi Caferi-Alevi inancıyla özdeşleştirildiğinden dolayı mezhebi bir hal almıştır.

Caferilere göre Emeviler ve Abbasiler döneminde Hz. Hüseyin için yas tutma merasimleri yasak durumdaydı. Ancak Caferi-Alevi toplulukları fırsat buldukça Aşura gününde yas tutmuşlardır. Örnek olarak Büveyhliler döneminde Şiiilerin siyasi gücü ellerinde bulunması nedeniyle Bağdat'ta devletin emriyle Aşura gününde şehrin pazarları, dükkanları ve lokantaları tatil edilmiş, kadınların siyah elbiseler giymeleri emredilmiş ve bütün insanlar yas tutmaya ve mersiye okumaya mecbur edilmiştir. Büveyhliler döneminde Aşura matem merasimleri hem içerik hem de şekilsel olarak daha görkemli törenlerle matem merasimleri düzenlenmiştir (Qomi, (Tarihsiz): 196).

Aşura merasimleri Büveyhlilerden sonra Fatimiler döneminde de matem ve yas günü olarak çeşitli merasimler düzenlenmiştir. Ancak Aşura günü Emeviler döneminde olduğu gibi Eyyübiler döneminde de sevinç günü olarak kutlanmaya başlanmıştır. Safeviler Şii mezhebini bir devlet mezhebi olarak benimsemeleri Aşura gününü matem ve yas tutma günü olarak benimsenmiş ve matem törenleri düzenlenmiştir (Baş, 2004: 178). Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki Aşura merasimleri yüzyıllardan beri ana şeklini değiştirmeden iki mezhebin taraftarları tarafından törenler ve merasimler düzenlenmiştir. Ancak Aşura günü bir yas günü veya bir sevinç günü olsun provokasyonlardan uzak bir ortamda birbirlerinin görüşlerine saygı çerçevesinde merasimlerin düzenlenmesi her Müslüman'ın arzuladığı bir şeydir.

Aşura matem merasimleri Sünniler ve Şiiiler arasında zaman zaman gerginliğe ve iki mezhep taraftarları arasında kanlı çatışmalara sebep olmuştur. 2005 yılında Afganistan'ın Herat şehrinde Aşura günü merasimlerinde bir grup "yaşasın Ömer b. Sa'd" pankartlarıyla Aşura merasimlerine katılan Caferi gençlere tahrik ederek iki grup arsında çatışma çıkmış her iki gruptan ölenler ve yaralananlar olmuştur (Garcistani, 2016: <http://daikondi.blogfa.com/post-21.aspx>).

Caferi-Alevi kültüründe Aşura günü hak ve batılın mücadelesi günüdür. Onlara göre Hz. Hüseyin ve 72 arkadaşı İslam'ın o günkü durumunu düzeltmek için canlarını feda etmişlerdir. Gerçi Aşura bir gündür ancak onun etkisi asırlarca devam etmiş ve bundan sonra devam edeceği görünmektedir (Musevi, (Tarihsiz): 57). Dolayısıyla Aşura meselesi Caferi-Alevi kültüründe dini bir olay olduğu kadar aynı zamanda sosyo-politik bir olaydır.

3. Mezar-i Şerif'te Aşura (Aşure) Geleneği

Mezar-i Şerif, Belh ilinin en büyük kentidir. Mezar-i Şerif, ülkenin kuzeyinde yer almaktadır. Bir rivayete göre Hz. Ali bu şehirde denf edilmiştir. Bundan dolayı bu şehrin adı Mezar-i Şerif (Şerif Mezar) olmuştur. Mezar-i Şerif'te Hz. Ali'ye nispet edilen türbe, türbenin etrafında bir külliye ve bir cami bulunmaktadır (Tabende, "Mezar-i Şerif, Barghahe Mensub Be İmam Ali", 17.12.2015, <http://www.bsharat.com/id/1/3/4.html>). Hz. Ali türbesi bütün Müslümanlar tarafın-

dan ziyaret edilmektedir. Afganistan'ın şehirleri arasında Mezar-i Şerif Hz Ali türbesinden dolayı kutsal sayılmıştır.

Mezar-i Şerif'te demografik yapı itibariyle Afganistan'da yaşayan bütün etnik grupların varlığı hissedilmektedir. Ancak şehrin ana unsurunu Hazaralar başta olmak üzere Tacikler ve Özbekler oluşturmaktadır.

Daha önce Hz. Ali türbesinde Aşura (Aşure) merasimlerinin düzenlenmesine izin verilmemekteydi. Ancak 2002 yılından bu yana Aşura merasimleri türbenin avlusunda düzenlenmektedir.

Caferi inancına göre İslam yolunda şehit düşenlerin ve özellikle Kербela şehitlerinin İslam için yaptıklarının unutulmaması gerekir. Dolayısıyla bu tür merasimler İslam'ın bekası ve devamını sağlamaktadır. Nitekim Caferi mezhebinde bu tamamen mektebi bir olay halini almıştır (Şirazi, 1997: 124-127).

Hz. Hüseyin için yas tutma geleneği Ahmet İbn-i Babuay (963) zamanında sistemleştirilmiş ve günümüze kadar yapılan Aşura merasimleri canlılığını korumuştur (Poladi, 1381: 219).

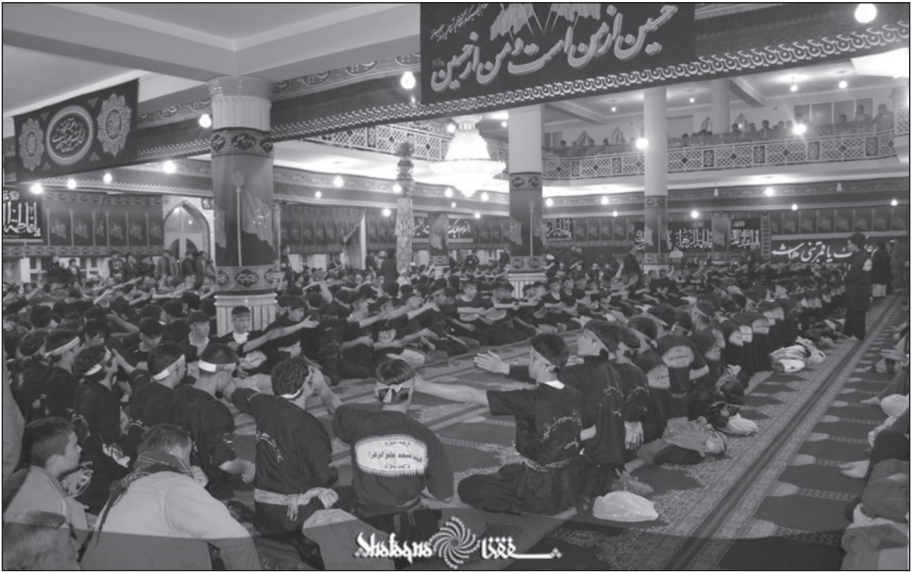
İslam dünyasında en acı olaylardan biri Hz. Peygamber'in torunu olan Hz. Hüseyin'in Kербela'da Yezid tarafından acımasızca şehit edilmesidir. Bu ay Caferiler ve Hazaralar için yas tutma ayıdır. Hazaralar Muharrem ayı boyunca ve özellikle 9. ve 10. günlerinde çalışmazlar, para kazanacak hiçbir şey yapmazlar, yolculuğa çıkmazlar, düğün ve eğlenceli işler düzenlemezler, dedikodu yapmazlar, Aşura gününde öğlene kadar oruç tutarlar ve kısacası günah sayılabilecek her şeyden uzak durmaya çalışırlar (Amoli, (Tarihsiz): 394; Fazeli, 15.06.2015, Mezar-i Şerif/Afganistan).

Muharrem'in birinci gününden başlayıp Muharrem'in onikinci gecesine kadar devam etmektedir. Kadınlar da kendi aralarında toplamış oldukları un ve yağ ile helva yaparlar ve orada bulunan herkese dağıtırlar. Mahallede bulunan herkes veya yakın akrabalar sırayla adağını keser ve pişirdikten sonra dağıtırlar (Fatma Evaz, 15.06.2015, Bamyān/Afganistan).

Muharrem ayı girmeden önce her caminin mütevelli heyeti toplanmakta, Muharrem merasiminin güzel geçmesi için fikir alışverişinde bulunmaktadır. Bu toplantıda merasime katılanların karşılanmasından tutunuz merasimde kimlerin meddahlık yapacağı, hangi hocanın konuşma yapacağı gibi konular konuşulmaktadır. Aşura merasiminde gençlerin aktif rol aldıkları görülmektedir. Bu toplantıda camiye veya tekyehaneye mensup olan gençlerin hepsinin görevleri belli olur. Mütevelli heyetinin nezaretinde gençler camiye merasim için hazırlanmaktadır. Caminin iç ve dış cephesi siyah bezlerle donatılmaktadır. Bezlerin üzerinde Hz. Hüseyin'in sözleri ve Hz. Peygamberin Kербela ve Hz. Hüseyin'le ilgili söylemiş olduğu sözler yazılmaktadır. Aynı zamanda şehrin sokakları da siyah bezlerle donatılmaktadır. İnsanlar Muharrem ayı boyunca siyah elbiseler giymektedirler. Siyah bez ise yası simgelemektedir (Buman Ali Mohammadi, 20.07.2015, Mezar-i Şerif/Afganistan).

Her caminin içinde Hz Abbas'ın Kerbela'da taşıdığı sancağı temsilen bir sancak bulunmaktadır. Hazaralar Hz. Abbas'ın sancağına "Alam" derler. Alam her Hazara camisinde bulunmaktadır. Alam kırmızı ve yeşil bezlerle donatılmakta ve caminin ortasında dikilmektedir. Camiye her gelen bu Alam'ı ziyaret etmektedir. Muharrem ayının dışında da Alam camide bulunmakta herkes tarafından ziyaret edilmektedir. Bir Hazara için Hz. Abbas'ın sancağını temsil eden bu Alam çok önemlidir. Zira biri bir sorunla karşılaştığında Alam'ı ziyaret ederek sorunun mutlaka çözüleceğine inanılmaktadır. Eğer bir evde hasta bulunuyorsa Alam'da asılan bezleri şifa niyetinde alıp hastanın boynuna asarlar. Böylece hastanın Hz. Abbas'ın yardımıyla çabucak şifa bulacağına inanırlar (Hacı Mirza, 20.07.2015, Mezar-i Şerfi/Afganistan).

Muharrem ayının birinci gecesinden itibaren merasimler başlanmaktadır. Akşam namazından sonra herkes en yakın camiye veya tekyehaneye gitmektedir. Merasim bir hocanın Ehl-i Beyt vasfıyla ilgili konuşmaları ve şiirleriyle başlanmaktadır. Hocanın son bölümde okuduğu şiirler ve konuşmalar ise Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitleriyle ilgili olacaktır. Muharrem'in ilk gecesinden itibaren Hz. Hüseyin'in Kerbela'ya nasıl ve ne amaçla geldiğini anlatan konuşmalarla devam etmektedir. Hocanın konuşmaları bittikten sonra merasimin ikinci bölümü başlamak üzere cemaat dikdörtgen yüz yüze bakacak şekilde dizlerin üzerinde oturarak merasimin ikinci bölümü başlanmaktadır.

Sinezani merasiminden bir görüntü

Aşura merasimlerinde ikinci bölümünün adı ise "Sinezani"dir. Elleriyle göğsüne vuranın adı ise Sinezendir. Bu bölümde herkes yerini aldıktan sonra bir

meddah veya mersiye okuyan kişi Hz. Hüseyin ve ailesi veya Kerbela olayıyla ilgili şiirleri belli bir ritim ve düzen içerisinde okumaya başlar. Cemaat ta meddahın okuduğu şiirlerin ritmine göre elleriyle göğüslerine yavaş yavaş vurmaya başlarlar. Yaşlı, sakat veya oturmakta zorlanan kimselerin oturmaları için caminin bir köşesinde sandalyeler bulundurarak bu kişilerin merasime katılmaları sağlanmaktadır. Sinezani merasimi devam ederken sinezenlerin ve merasimlere katılanların su ihtiyacını sağlamak amacıyla “*Sakkalar*” vardır. Bu sakkalar ellerinde sürahi ve bardaklarla sinezenlerin arasında dolaşmaktadırlar. Aşura merasimlerinde Sakka görevi önemlidir. Zira Kerbela olayında Hz. Hüseyin, ailesi ve arkadaşlarına su vermemek için Yezid ordusu tarafından su kesilmişti. Hz. Abbas, Hz. Hüseyin’in küçük kızının susuzluğunu dayanmayıp Muharrem ayının 7. gecesinde su almak için yola çıkar, su matarasını doldurur ancak dönerken yolda Yezid askerleri tarafından şehit olur. Dolayısıyla Kerbela’da su getiren veya Kerbela’nın sakkası Hz. Abbas’tır. Bu bağlamda Aşura merasimlerinde Sakkalar Hz. Abbas’ı temsil eder ve onlar için kutsal bir görevdir. Aynı zamanda Hz. Abbas, bütün hacetleri veren bir kimse olarak “*Babul havaic*” lakabı vardır. Dolayısıyla bütün istekleri cevap veren ve duaları kabul eden bir kimsenin işini temsilen yapmak ayrıca önemlidir (Ahund Ahmadi, 20.07.2015, Mezar-i Şerif/Afganistan).

Muharrem ayının 12. gecesine kadar merasimler devam ederken diğer taraftan insanlar her akşam bir adak keser, bu adaklar Hz. Hüseyin, ailesi veya Hz. Abbas adına kesilir (Bib Bas Gül, 20.07.2015, Mezar-i Şerif/Afganistan).

Aşura merasimlerinde Muharrem ayının 7. gecesi diğer gecelerden farklı olarak sancak taşıma “*Alam kaşi*” merasimi yapılmaktadır. Muharrem ayının 6. gecesinde, merasim bittikten sonra mütevellî heyetinin daha önce belirlediği kişiye Alam’ı verir. Belirlenen kişi Alam’ı kendi evine götürür. Muharrem ayının 7. gecesinde gençlerden oluşan bir topluluk Alam’ı almak için kişinin evine gider. Gençlerden birisi Alam’ı omuzlar diğer gençler ise meddahın okuduğu şiirlerle göğüslerine vura vura yüksek sesle “*Ya Abbas*” diyerek Alam’ı camiye getirip yerine asarlar (Molla Hasan, 20.07.2015, Mezar-i Şerif/Afganistan).

Muharrem ayının 10. gecesi ve gündüzü ayrıca önemlidir. Artık Aşura gecesidir. Aşura gecesinde duygular doruk noktasına ulaşır. Bütün camiler, tekyehaneler ve cem evleri insanlarla dolup taşmaktadır. Muharrem ayının 10. Gününde yani Aşura günü merasimi sabah erkenden başlamaktadır. Sabah erkenden herkesin mensup olduğu camide, tekyehane veya cem evlerinde toplanırlar. İnsanlar sokağın iki tarafında yüz yüze bakacak şekilde saf tutarlar. Aşura merasiminde caminin önünde iki saf şeklinde düzeni “*Deste*” adı verilmektedir. Genel olarak yaşlı biri tarafından Alam omuzlanır. Alam’ı taşıyan kişi Destenin önünde yer alır. Bir meddahın şiirleriyle herkes göğüslerine vurmaya başlar ve Hz. Ali’nin türbesine doğru hareket ederler. Mezar-i Şerif’te ne kadar cami, ve tekyahane varsa kendi Alamlarıyla birlikte Hz. Ali’nin türbesine gelir-

ler. Hz. Ali'nin türbesinin avlusunda bütün Alamlar bir yerde toplanır. Alam'ı getiren kişi, Alam'ın yanından ayrılmaz ve merasimin sonuna kadar Alam'ın yanında durur (Ahund Afkari, 20.07.2015, Mezar-i Şerif/Afganistan).

Bütün Alamların toplandığı yerden bir görünüm

Mezar-i Şerifteki bütün camilerin Desteleri Hz. Ali'nin türbesine geldikten sonra Aşura merasimi başlamış olur. İlk önce bir hoca Aşura olayıyla ilgili konuşmalar yapar. Aşura'nın öneminden bahseder. Daha sonra bütün Deste üyeleri dizlerin üzerinde oturarak arka arkaya saf tutarlar (Mohammad Hoseyin, 20.07.2015, Mezar-i Şerif/Afganistan).

Hz. Ali türbesinin içinde dizleri üzerinde oturan sinezenler

Her camiye temsilen bir meddah bu merasimde belli ritim ve düzen içinde şiir veya mersiye okumaya başlar. Sinezenler de elleriyle göğüslerine vurmaya başlarlar.

Aşura gününde Hz. Hüseyin'in 6 aylık bebeği Ali Asger de şehit olmuştur. Ali Asger'i temsilen bebeği olanların kendi bebeklerini beyaz kundağın içinde başını "Ya Ali Asger" yazılı yeşil bir bezle bağlayıp merasime getirirler (Ahund Mohammad Ali, 20.07.2015, Mezar-i Şerif/Afganistan).

Ali Asger'i temsilen küçük bir bebek

Aşura merasimlerinde kadınların da büyük bir coşkuyla katıldıkları görülmektedir. Kadınlar camilerde kendilerine ayrılan bölümde erkeklerle birlikte Sinezeni merasimlerine katılmaktadırlar. Ancak erkekler gibi saf tutmazlar (Zakiye, 20.07.2015, Mezar-i Şerif/Afganistan).

Sonuç

Afganistan, yaşayan farklı etnik gruplarıyla, farklı dini-mezhebi anlayışlarıyla ve farklı kültürleriyle adeta mozaik bir ülke görünümündedir. Ülkede yaşayan etnik unsurların yıllarca birlikte yaşadıklarını, birbirlerinden etkilendiklerini ve tehlike durumlarında birlikte ve aynı cephede vatanlarını koruduklarını ifade edebiliriz. Ülkede bazen despot rejimler veya din adına ahkam kesen örgütler iş başına gelmiştir. Despot rejimlerin ve dini örgütlerin dönemlerinde en kırılgan yapı ise çoğunluğunun dışında farklı dini ve mezhebi anlayışlara sahip olan kesim olmuştur. 1893 savaşlarında Abdurrahman Han'ın Hazaralara yönelik müftülerden aldıkları tekfir fetvası sonucunda binlerce Hazara öldürülmüş, göçe zorlanmış veya mezhebini değiştirmek zorunda kalmıştır. 1998 yılında Ta-

liban tarafından Hazaralara yönelik tekfir fetvası tekrarlanmıştır. Bu fetvanın sonucunda binlerce Hazara Mezar-i Şerif kentinde öldürülmüştür. Ülkede Sihler gibi dini azınlıkların haklarına da ihlal edilmiştir. Bu tür ortamlarda farklı dini ve mezhebi anlayışlara sahip olan etnik grupların bu dönem içinde dini merasimlerini düzenleyememişlerdir.

2002 yılından sonra bütün dini ve mezhebi anlayışlar anayasanın güvencesi altına alınmıştır. Artık Afganistan'da bütün dini ve mezhebi anlayışların kendi dini fikirleri doğrultusunda serbestçe ve özgürce hareket edebilecektir.

Afganistan'ın en önemli kentlerinden biri olan Mezar-i Şerif kenti ülkenin kuzeyinde yer almaktadır. Bu şehirde Hazaralar yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar. Mezar-i Şerif'i önemli kılan Hz. Ali'ye nispet edilen türbe ve bu türbenin etrafında oluşan külliye, bahçe ve camidir. Hz. Ali'nin türbesi hem Caferiler hem de Sünniler tarafından ziyaret edilmektedir. Hz. Ali'nin türbesine her haftanın çarşamba günlerinde sadece kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Çarşamba günleri türbeye ve türbenin bahçesine erkeklerin girmeleri yasaktır. Bu gelenek yıllardan beri devam edilmektedir.

2002 yılından bu yana Mezar-i Şerif'te yaşayan Hazaralar Aşura gününün merasimlerini türbenin avlusunda düzenlemektedirler. Aşura günündeki merasimler Mezar-i Şerif'in çeşitli semtlerinden Destelerin gelmesiyle başlanır. Aşura merasimlerinin Hz. Ali türbesinde düzenlenmesi adet olmuştur. Ülkede diğer etnik unsurların Aşura merasimlerinin düzenlenmesine tepki vermemekle birlikte bu tür merasimlere katılmaya çalışırlar.

Notlar

- (*) Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü,
E-mail: abduallahmoh2000@gmail.com.

Kaynaklar

- A'mid, Hasan, Ferhangi Farsi A'mid, Tahran, H. 1381.
Amoli, Hor, (Tarihsiz), Vasail Al Shia', Cilt 10.
Apak, Adem, İslam Tarihi (Emeviler Dönemi), İstanbul 2012.
Baş, Eyüp, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler", AÜİFD, XLV, S: 1, 2004.
Büyükkara, Mehmet Ali, "Çağdaş Şia Düşüncesinde Kerbelâ'nın Problemleri Mirası: İmam Hüseyin'in Kazanmak İçin mi Yoksa Canını Feda İçin Ayaklandı", Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri), Ed. Alim yıldız, Sivas 2010.
Cheshmeye Khorshid, Vija Nameyi Ashuraye Hoseyni, Daftere Avval 1374.
Garcistani, Muhammed İsa, Hazara ve Hazaristan, Koveyte, 1989.
Hanbel, Ahmed, Müsned, C. VI, İstanbul 1992.
Hanef, Timur, Tarihî Milli-yi Hazara, Çev. Aziz Tuğyan, İran, H. 1372.

- La'li, Ali Dad, Seyri Der Hazaracat, Kum, H. 1372.
Mejlesi, Mohammad Baqer, (Tarihsiz), Beharul Anvar, Cilt 45.
Mohaddasi, Javad, Farhange Ashura, Qom-İran 1417.
Musevi, Ruhullah, (Tarihsiz), Sahifeyi Nur, Cilt 2.
Musevi, Seyit Asker, The Hazaras of Afghanistan An Historical, Cultural, Economic and Political Study, Çev.Esedullah Şefai, Tahran, H. 1379.
Özlü, Zeynep, “*Osmanlı Devletinde Tekkelere Bir Bakış: Aşure Geleneği*”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S: 57, 2011.
Poladi, Hasan, The Hazaras, Çev.Ali Alemleri Kermani, Tahran, H. 1381.
Qomi, Abbas, (Tarihsiz), Safinetul Behar, Cilt 2.
Sajjadi Seyed Abdul Qayum, Jame'a Shinasi Afghanistan, Kum 1380.
Sarıkaya, M. Saffet, İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler, Isparta, 2001.
Şirazi Nasir Mekarim, İnançlarımız, Çev. İsmail Bendiderya, İstanbul, 1997.
Topaloğlu, Fatih, “*Şia'da Kerbela Mateminin Ortaya Çıkışı ve Eski İran Kültürüyle İlişkisi*”, Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri), Ed. Alim yıldız, Sivas 2010.
Yezdani, Hac Kazım, Pejuheş Der Tarihî Hazaraha, C.I, Kum, H. 1372.

Sözlü Kaynaklar

- Afkari, Ahund, Mezar-i Şerif'te yaşamaktadır, Din adamı, 38 yaşında, 20.07.2015.
Ahmadi, Ahund, Mezar-i Şerif'te yaşamaktadır, Din adamı, 55 yaşında, 20.07.2015.
Evez, Fatma, Bamyân şehrine bağlı bulunan Yekavleğ ilçesinin Çemen köyünde yaşamaktadır, tahsili yoktur, 60 yaşında, 15.06.2015.
Fazeli, Mezar-i Şerif'te yaşamaktadır, din adamı, 65 yaşında, 15.06.2015.
Gül, Bibi Bas, Mezar-i Şerif'te yaşamaktadır, tahsili yoktur, 75 yaşında, 20.07.2015.
Hasan, Molla, Mezar-i Şerif'te yaşamaktadır, Din adamı, 45 yaşında, 20.07.2015.
Hoseyin, Mohammad, Mezar-i Şerif'te yaşamaktadır, tahsili yoktur, 60 yaşında, 20.07.2015.
Mirza, Hacı, Mezar-i Şerif'te yaşamaktadır, tahsili yoktur, 55 yaşında, 20.07.2015.
Mohammad Ali, Ahund, Mezar-i Şerif'te yaşamaktadır, Din adamı, 58 yaşında, 20.07.2015.
Mohammadi Buman Ali, Mezar-i Şerif'te yaşamaktadır, tahsili yoktur, 60 yaşında, 20.07.2015.
Zakiye, Mezar-i Şerif'te yaşamaktadır, tahsili yoktur, 70 yaşında, 20.07.2015.

İnternet Kaynakları

- Tabende, Sultan Hoseyin, “*Mezar-i Şerif, Bargahe Mensub Be İmam Ali*”, <http://www.bsharat.com/id/1/3/4.html>, Erişim Tarihi 17.12.2015.
Garcistani, Tavassuli, “*Hadeseye ruze Aşura Çegune be Vuku Peyvast*”, <http://daikondi.blogfa.com/post-21.aspx>, Erişim Tarihi 24.02.2016)